

Другий лист до Т.Г. Шевченка

Леонід Чернов

Вельмишановний Тарасе Григоровичу!

З моїм першим листом до Вас вийшла неприємність.

Якимсь чином він потрапив до рук Валер'яна Поліщука, і цей видрукував його в "Бюлетені "Авангарду"". Євген Касяненко[\[33\]](#) в "Культурі й побуті" негайно назвав мій лист "одверто халтурним" і натякнув, що коли раніше він, Касяненко, "поблажливо друкував" мене у своїх виданнях, то тепер, після мого "грехопадення", двері його редакції для мене закриті, мабуть, навіки.

Гео Шкурупій теж не пропустив нагоди вилятися: він поспішив повідомити читачів "Нової генерації", що мій лист до Вас "видержано в стилі дубових дотепів "Червоного перцю"", і взагалі сердиться на мене за те, що я іноді друкую свої маленькі оповідання в цьому журналі. Справді, за чим дивляться Остап Вишня й Василь Чечвянський? Як це вони й досі не догадалися запросити Шкурупія до редколегії "Червоного перцю" на роль борця з "дубовими дотепами"? А то справді виходить скандал: якийсь закордонний журнал повідомляє, що я стою в перших лавах прозаїків "Нової генерації" – і це нам усім псує нерви, а мене особисто псує як письменника: я починаю "губити перспективи".

От бачите, скільки неприємностей. Тим-то я дуже прошу Вас, Тарасе Григоровичу, подбати, щоб хоч цей лист не потрапив до друку, бо буде мені зле. Тим більше, що цього листа до Вас ми пишемо вдвох з Оксаною Забілою.

Дозвольте Вас заочно познайомити:

- Тарас Григорович Шевченко, відомий світові великий український поет.
- Оксана Забіла, молода українська артистка, героїня кількох українських фільмів.

Я знаю, що і Ви, Тарасе Григоровичу, і Оксана Забіла почервонієте, як молоді дівчата, соромливо й ніяково замахаете на мене руками й скажете дуєтом:

- Та що ви, їй-богу. Як вам не соромно говорити таке?

Та дарма. Це вже така вдача наша староукраїнська: що талановітша людина, то менше вона себе виставляє, більше мовчить про себе і соромливо ховається в затінку. (Цілком вірне зауваження для старих часів та відповідне їм, але непридатне для новітніх, бо у вік електричної реклами скромність треба вважати за порок. – *Ред,*)

Однак до справи.

Після перших бурхливих привітань (ми не бачились три місяці) Оксана Миколаївна взяла мої руки в свої, заглянула мені в очі й суворо сказала:

- Леоніде, я вас питаю: що це за сезон?

– Да-а, сезончик, нічого сказати, – саркастично відповів я. – Порівняно з нашим сьогорічним мистецьким сезоном, найпохмуріший могильщик – це недосяжний зразок радості, оптимізму й бадьорості!

- Так в чім же секрет?

І ми почали, як завжди, палко дошукуватися причин.

Поговоривши пів години, ми раптом зупинились, розкрили очі й замовкли від здивування: наші думки, наші висновки, наші прагнення, наче частини добре зробленої машини, точка в точку сходилися на одному. Ми почали підганяти, збирати частини цієї машини; машина зашкварчала, шарпонувся маховик – машина запрацювала. Машина – найдоцільніша, воістину прекрасна дитина винахідливої людської думки.

– Оксано, – сказав я. – Напишемо про це Тарасу Григоровичу. Тільки від нього ми матимемо справжнє співчуття, пораду, допомогу.

– Напишемо.

І от ми з Оксаною Миколаївною сідаємо до столу і колективно пишемо до Вас, Тарасе Григоровичу, цього листа.

Над столицею звисла сіра вата осіннього неба.

Спалахнули рампи столичних театрів; почалися склоки між літорганізаціями; до МК[34] письменників почали бігати заклопотані товариші з вимогами негайно дати кімнати; видавництва мобілізують сили для боротьби з авансами; Досвітній з Вишнею виїхали на полювання; до Будинку імені Блакитного раз на місяць, рятуючись від дощу, забігають два-три письменники; під умілою рукою Сосюри й Копиленка зацокали більярдні шари – одним словом, почалося те, що в нас пишно називається літературним і театральним сезоном.

І одразу ж павутиння нестерпної сірятини оплутало наші мистецькі будні. Сонні осінні мухи безнадійно позіхають у редакторських фотелях; піднявши коміри, біжать на роботу заспані артисти; на чолі з Падалкою мляво лаються малярі; і навіть Євген Касяненко "поносіт" українських письменників за "кругову поруку" – тільки за інерцією, так би мовити, "по долгу служби".

В чім річ?

Епоха буяння творчих сил, епоха небувалого відродження пролетарської частини нації, епоха необмежених можливостей для творчого розвитку пролетарського мистецтва! І поруч – мокрі курки, психічний нежить, сонлива доктрина "ніколи подумати", "нема часу", бо день розбивається на тисячі дрібниць – дошкульних, малесеньких, миршавих, але владних, і вони обсмоктують, заїдають мистця, як блохи кудлатого собаку.

В чім же річ?

Багато ми говорили про це, Тарасе Григоровичу. Перед нашими очима – од великих до маленьких – пропливали, мов довженківські гайдамаки, українські мистці, однаково запряжені у важкий рипучий віз української культури: кожен в міру таланту й сил тягне його, поки вистачить сил, по важкому кам'янистому шляху в майбутнє. Раптом хтось когось укусив за ногу (бачили собак в упряжі?) – скавчання, вереск, склака, летять шматки шерsti... Ляскання батого – і знову спокій, тяжке хекання і рожеві стрічки висолоплених язиків.

Ми побачили, Тарасе Григоровичу, просту й жахливу в своїй оголеній простоті річ. І нам стало моторошно, що наші мистці настільки засліплені щоденною боротьбою, аж

не бачать цього грізного гальма на колесах нашого допотопного авто:

Ми ще й досі не маємо справжнього мистецького суспільства.

Уявляємо, який скажений галас вчинили б мистецькі шептухи, салопниці[\[35\]](#), клікуші, езуїти, ханжі, коли ми насмілилися б прилюдно сказати це. Вони утопили б нас у жовчі, підняли б на багнети, змішали б із багном в одній із тих смердючих калюж, куди вони намагаються повалити всіх, хто не хоче танцювати під їхню канонізовану дудку.

Ще б пак! На всіх перехрестях злочинно проголошують вони "благополучіє" на нашому мистецькому фронті, зі спритністю дрібних гендлярів вихваляють свій протухлий крам, цвенькають з висоти своєї конотопської дзвіниці про буяння мистецького суспільства. І раптом...

Раптом:

- Ми ще й досі не маємо справжнього пролетарського мистецького суспільства.

Так, це факт: літорганізації, мистецькі групи й групочки відгородилися одна від одної неперелазною стіною нетерпимости, замкнулися за перегородочками своїх вузеньких, парафіяльних, цехових інтересиків. З хуткістю чумацьких волів сонно пхаються вони "по дорозі в майбутнє" від резолюції до резолюції. Малярі й музики висовують заспані обличчя зі своїх барлогів раз на рік. Наших артистів ми бачимо тільки на сцені та десь у церобкоопівській черзі.

Мишачі нори з українлісівськими канапками[\[36\]](#) та дешевими килимами засмоктують людей.

І цього сезону це особливо впадає в очі.

"Де ж причини?" – запитаєте Ви, шановний Тарасе Григоровичу.

Причини в нас самих.

Навкруги гудуть заводи, росте Дніпрельстан, співають дроти, кричить радіо, мільйонні юрби святкують ХІ річницю Жовтня, сліпучі обрії відкриваються перед нами... А. в кожному з нас під модним піджаком сидить іще гергепа[\[37\]](#) – такий, знаєте, мистецький куркулик з Конотопа, Солопій Черевик у фетровому капелюсі – дурнуватий, але хитрий мужичонка. Інтереси власної клуні (театральної, літературної, малярської, музичної) він ставить над усе. Що йому українська й загальнолюдська пролетарська культура? Аби в його клуні було все гаразд! Українська культура вимагає жертв? Солопій Черевик цього не розуміє. На цю ділянку треба кинути всі ліхтарі, всі юпітери, всі смолоскипи? Треба спільно освітити цей шматочок шляху? Солопій Черевик чуває потилицю:

- Нема часу, знаєте. У мене в самого роботи до чортового батька. Он мій Ванічка розквасив собі носа на новому романі.

Або:

- Яка там "спільна мистецька думка", коли у нас із прем'єрою не виходить. Павлушечка написав нам таку п'єсу, що хоч плач. Дні і ночі, плачучи, переробляємо.

І от, борсаючись по своїх клунях, письменники не ходять до театру ("нема часу"), артисти дізнаються про новини літератури з десятих вуст ("нема часу"), малярі

махаять руками на музик, композитори – на малярів, письменники – на артистів, артисти – на композиторів і малярів, музики – на всіх разом... – таке шалене махання навкруги, що починає крутитись голова. Літературний будинок імені Блакитного порожніє і в'яне, як нарцис під колесами авто.

Мишача нора, затишне кубельце засмоктує людину.

"Ліками від цього може бути зв'язок з масами, – цілком слушно пише один редактор. – Ближче до мас, глибше в маси того класу, пролетаріату, що його ім'ям нині так часто божаться. Глибше в маси, і вони вилікують од отого безнадійного скавуління".

Де один бік справи. Колись я Вам про це вже писав.

А от про другий бік варто поговорити.

Коли ми не хочемо остаточно запліснявіти по своїх конотопських мистецьких клунях, нам треба зараз же подумати про

негайну гостру реформу нашого мистецького співжиття.

Нам треба винайти нові, свіжі форми товариського єднання – без протоколів, секретарів, без портфелів, без засушливої офіційної казенщини наших звичайних зібрань.

Коли б ми не боялися, що нас зрозуміють надто бульварно, по-богемському, з французьким буржуазним альковно-адюльтерним присмаком (найдуться, мабуть, і такі розумники), – ми сказали би, що

нам потрібен пролетарський мистецький салон:

блискавичні вибухи свіжої думки, гострої товариської критики, відчуття єдності, спільності нашої роботи, обопільної підтримки, запашної дружньої атмосфери, в якій могли б викристалізовуватись думки, ідеї, плани, де нарешті можна було б – *horribile dictu*[\[38\]](#) – також і відпочити після напруженої нервової роботи серед диму, скреготу й гуркотіння наших творчих буднів. Яблуні в'януть – яблуневі сади квітнуть вічно. Слава і радість яблуневим садам, а найбільша радість тим, хто з прокуреної, задушливої кімнати виходить у той сад – дихати яблуневим цвітом.

Будинок імені Блакитного моторошно порожніє, як трюм покинутого буксирного пароплава. Ось піщана пустеля, де на новому, зрошеному, угноєному, тисячеплодючому ґрунті, як одна зі складових частин нашої многогранної мистецької роботи, повинен повстати

пролетарський мистецький салон.

Сюди не треба буде притягати за вуха наших шановних мистців. Вони самі будуть прагнути своєї мистецької оселі, вони принесуть сюди свою творчу думку, бо тут їх будуть не тільки "поблажливо" вислуховувати. Тут під впливом мистецького тертя гартуватиметься єдина мистецька думка, тут освіжатиметься голова, буде оновлюватись творча істота, тут набиратимуть сили й досвіду молоді мистецькі паростки.

Будуть вечори, коли сюди завітає запрошений нами робітник від верстата, прийде робкор, червоноармієць, радянський службовець, робфаківець, учений, інженер,

прийде нарешті запрошений із сільбуду селянин, що на два дні приїхав до столиці в своїх справах.

Ми порівняли це з нашими казенними інсценізаціями товариських вечірок у Будинку Блакитного – і нас охопила шалена людяна лютість проти нашої пихи, ханжества, езуїтства; а надто проти нашого нечисленного мистецького жіноцтва, що й досі навіть не спробувало вивести нас у яблуневий сад.

Тут ми хочемо, вельмишановний Тарасе Григоровичу, висловити одну еретичну думку, за яку нас – знаємо – підняли б на вила засохлі скопці, добровільні охоронці проклятої моральної спадщини канарково-фіранкових фортець.

Половину вини за весь цей мистецький нелад ми покладаємо на українське мистецьке жіноцтво.

Вірніше, на ті одиниці, що роблять з нами спільне діло, бо, суворо кажучи, з їхньої вини ми ще й досі не маємо українського мистецького жіноцтва.

Ось на кого падає майже історична вина за болотяну тишу, за мишачі нори, за тихі кубельця.

Це не жарт, не фейлетонний парадокс. Це серйозне й тяжке лихо, що гальмує й довго ще гальмуватиме поступ нашої культури.

Хто, як не вона, нова українська жінка-мистець, жінка-громадянка, міцна й культурна жінка-товариш по спільній роботі, хто, як не вона, залле наш мистецький салон яскравим світлом бадьорости, волею до творчости, блискучою радістю, свіжістю молодости. Хіба не траплялось і Вам, Тарасе Григоровичу, з чадної задушливої кімнати вийти у весняний яблуневий сад?

Відкиньмо з огидою похабні й ханжеські посмішечки мистецьких салопниць, портфелястих людців, що хотіли б наше мистецьке суспільство перевернути на чоловічий монастир з брехливим ідіотсько-благочестивим пуританством зовні, про людське око, і гидкою, дрібненькою, слинявою розпустою вночі по темних кутках.

Хто ж, як не Ви, Тарасе Григоровичу, зрозуміє нас, Ви – бунтар, поет, європеєць у чоботях, в протилежність рушниковим хуторянам у модних піджаках, лакерках і жовтих рукавичках. Ваше життя було тяжке й безпросвітне, але й Ви, мабуть, зазнали щастя відчувати на собі животворчий і прекрасний вплив високоінтелектуального, талановитого, поступового жіноцтва.

Нині, на дванадцятому році Жовтня, ми маємо не один десяток українських жінок, які можуть пишатися з того, що з перших років революції з нами крок у крок несуть на своїх плечах тягар нашої культури (немає потреби називати їхні імена). Хіба не вони перші повинні були вибухнути думкою про пролетарський мистецький салон?

Ні, вони затишно мурчать по своїх тихих кубельцях.

Поговоріть з ними. Як перевернутим кріслом, вони захищатимуться "біологічною трагедією" і "об'єктивними соціальними причинами". І, між нами кажучи, Тарасе Григоровичу, тут наші жінки мають певну рацію.

Жінка і громадськість. Жінка і мистецтво. Жінка і сім'я... – вічно муляюча й досі ще не розв'язана проблема. Правда, на сьогоднішній день ми маємо низку видатних

марксівських праць, що теоретично намагаються розв'язати це питання в позитивному розумінні. Але практика життя каже нам про інше. Жорстока трагедія переслідує найкращих, найактивніших жінок нашої країни. Жінка-громадянка і жінка-мистець тільки тоді мають право ними бути, коли вони цілком гублять свій жіночий знак, свій жіночий початок. Багато (ох як багато) ще є таких портфелястих людей, що їй досі громадську активність принадливої, гарно одягненої жінки вважають за примху, за каприз особи чарівного полу. На жаль, ще їй сьогодні потрібен маскарад: кепка, косоворотка, засалені брудні коси, цигарка в зубах і портфель (обов'язково старий, потертий) під пахвою. В такому "стандартизованому" вигляді з жінкою розмовляють як з товаришем. Інакше вона "особа чарівного полу".

Так. Але це не може оправдати заспокоєного мурчання по тихих закутках "самозаглиблення". Це не оправдує тих найкращих жінок України, що, вдарившись лбом об стінку подібних препон (жінка - громадськість - сім'я - мистецтво), замкнулися в собі й відійшли від активного громадського життя. На тих, хто спить на волі, історія показуватиме пальцями, як на нікчемних і жалюгідних рабів.

Коли ми говоримо про роль жінки в пролетарському мистецькому салоні, ми з огидою відкидаємо образ буржуазної великопанської салонної "левиці", що вміє бавити гостей, вміє про все поверхово поговорити, в курсі мистецьких і навіть політичних сенсацій та скандалів, знає всі плітки, знає манери і лоск. Салонна матрона нам не потрібна.

Але українську жінку-мистця, громадянку й товариша ми хочемо бачити господинею в мистецькому салоні - в повному озброєнні культури, інтелекту, жіночності.

Солопій Черевик не зрозуміє нас. Він буде трухляво хіхикати або жбурне в нас кавалок бруду зі свого гнилого словесного багна.

Але Ви, Тарасе Григоровичу, - поет, бунтар, європеець - Ви відчуєте те, що ми хочемо сказати. Ви можете зробити те, що не під силу нам. Що можемо зробити ми, молода артистка і скромний письменник з півдесятком фарб на своїх учнівських палітрах? У Ваших же руках - геніальне перо світового поета, велетня мислі й слова.

Так от, напишіть Ви їм, Тарасе Григоровичу.

Напишіть нашим жінкам, яку велику місію покладає наша доба на їхні плечі. Напишіть, що не сміють вони дрімати по своїх мишачих норах, не розцвівши в'янути. І ще напишіть, що найгеніальніші паростки творчої думки в'януть на кам'янистому ґрунті індивідуалізму; сохнуть без саява синіх, карих, чорних очей; гинуть без тучного дощу жорстокої дружньої критики.

А портфелястим людям grimніть, щоб зі спритністю одеського кравця не моталися під ногами зі своїми неміщанськими мірочками.

Від легендарної Роксани через гетьманську Марію[39], покритку Катерину з темряви сивих віків вилинула колишня вікова рабіня в осяйний Жовтень - не для того, щоб на дванадцятому році його заспокоєно замурчати в тихому закутку, як нікчемне кошеня, якому для повного щастя досить чашки теплого молочка й м'якої канапи.

Стіни житлокоопівських закутків міцні й непроникні. Крізь них не проходять великі й грізні вибухи борні, де серед диму й полум'я, серед зривів і катастроф чорні від диму люди закладають фундамент майбутнього будинку української пролетарської культури.

Хай розчиняють вікна.

Хай розчиняють вікна, поки не пізно.

Ваші, Тарасе Григоровичу,

Оксана Забіла

Леонід Чернов

Харків

Жовтень 1928

("Мистецькі матеріали Авангарду", 1929).

[33] Касяненко Євген Іванович (1889-1938) – громадсько-політичний діяч, журналіст, перекладач. Редактор урядової газети "Вісти ВУЦВК" і додатку до неї – газети "Культура і побут" у 1926-1931 роках.

[34] Місцком, місцевком (МК) письменників – виборний орган, який опікувався організацією письменників у профспілку та оформленям їхніх спілчанських прав, проблемами тарифів і авторських гонорарів, забезпечення літераторів житлом, санаторного й стаціонарного лікування, страхування та іншими матеріально-побутовими питаннями.

[35] Салопниця – пліткарка, жінка міщанських поглядів.

[36] Тобто меблі, виготовлені з деревини, якою розпоряджалося Українліс – Українське лісопромислове товариство на паях (пізніше Український державний лісозаготівельний і деревообробний трест).

[37] Гергепа – велика незграбна людина.

[38] Horribile dictu (*лат.*) – страшно сказати, страшно вимовити.

[39] Маються на увазі Роксолана (Хасекі Хюррем Султан), дружина султана Сулеймана I Пишного, і Мотря (також Мотрона, Марія) Кочубеївна, кохана гетьмана Івана Мазепи.